

آسیب‌های پیش روی فضای صمیمی در میان مسجیدیان

سهیل احمدیان (دانش آموخته سطوح عالی حوزه)

ژمسجد یک پاتوق اجتماعی مناسب برای شکل‌گیری عالی‌ترین سطوح روابط بین فردی در جامعه اسلامی است. دستورها و سفارش‌های فراوان دین اسلام در زمینه روابط مستحکم و دوستی ایمانی که از آن گاهی با عنوان اخوت یاد می‌شود، بهترین بستر و مکان تحقق خود را در فضای مجالس مذهبی و نشست و برخاست‌های مؤمنین در مسجد می‌یابد. در روایات و احادیث مربوط به مسجد، تأکید ویژه‌ای بر بعد اجتماعی مسجد، از جمله آشنایی مؤمنین و با خبر شدن ایشان از احوال یکدیگر و هم‌چنین دفع مشکلات و حوائج براران دینی و بالاخره شکل‌گیری دوستی‌های عمیق ایمانی شده است. حضرت علی در روایتی به فوائد رفت و آمد به مسجد می‌پردازد و ۸ فایده اصلی را برمی‌شمارد که اولین آن پیدا کردن برادری دینی است که انسان را در امر ایمان یاری دهند.

مسجد جایگاه رفت و آمد شایسته‌ترین بندگان خدا و محل شکل‌گیری عمیق‌ترین و اصیل‌ترین فضاهای جمعی و گروهی بر محور معنویت‌هاست؛ اما همیشه و هرکجا عامل انسانی دخیل است؛ عنصر امکان خطای انسان و حالت‌های شیطانی مد نظر گرفته می‌شود. تأکیدهای همواره به تقوا و مداومت بر آن و همچنین تأکیدهای فراوان بر محاسبه دائمی خود در تعبیر مختلف روایات و آیات در داستان همین جهان‌بینی واقع‌گرایانه است. لذا در فضایی مثل مسجد که همه چیز برای تعالی معنوی و روحانی انسان‌ها آماده شده و همه چیز برای شکل‌گیری اصیل‌ترین روابط ایمانی و اخوت مهیاست، هم امکان

تبعیت از هوای نفس از سوی برخی افراد مسجدی وجود دارد، تا جایی که متأسفانه گاهی فضای مسجد به جای کمک در تعالی به سقوط می‌انجامد.

تأثیر چنین فضای منفی‌ای در همه شئون فردی و اجتماعی مسجد و مسجدیان شیوع می‌یابد و در روابط بین فردی ظهور می‌کند.

به راستی چه زمینه‌هایی از انحراف در فضای روابط دوستی ایمانی و صمیمیت اسلامی در مسجد قابل پیش‌بینی و پیش‌گیری است؟

۱. انگیزه‌های غیرالهی به جای اخلاص

گاه فضای صمیمی و دوستی‌های اهل مسجد چنان عمیق می‌شود که فرد را به شدت وابسته به حمایت گروه اجتماعی مسجد می‌کند. در روان‌شناسی اجتماعی مسئله وابستگی شخص به گروه‌های اجتماعی به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. از جمله مواردی که عارضه منفی چنین وابستگی‌هایی شمرده شده، از بین رفتن حس استقلال در شخص است؛ یعنی شخص تمام کارها و تصمیمات فردی را برای جلب حمایت گروه اجتماعی حامی‌اش اتخاذ کند. چیزی که در عرصه علوم سیاسی گاه از آن به حزب‌زدگی تعبیر می‌شود. در منظر دینی در چنین موقعیتی شخص به جای تصمیم‌گیری در راستای کسب رضای الهی به نوعی شرک مبتلا می‌شود؛ یعنی شدت وابستگی به تأیید جمع باعث می‌شود همه تصمیم‌هایش برای جلب نظر مساعد دیگران باشد نه از سر استقلال خود و در راستای رضای الهی.

در فضای مسجد هم وابستگی به گروه‌های اجتماعی حامی در داخل مسجد می‌تواند به نوعی رباکاری و عدم استقلال شخص بینجامد؛ البته باید همواره مراقب برداشت افراطی بود. تعالیم اسلام درباره توصیه به معنای دوری از مشارکت کار گروهی نیست؛ اتفاقاً گاه لازم است انسان به نظر گروه تن دهد هرچند تصمیم خودش این نباشد. سفارش به مشورت و مشارکت گروهی در بسیاری آیات و روایات آمده است. حضرت علی(علیه السلام) می‌فرماید: «ما خاب من استشار فی امره؛ زیان نمی‌کند آنکه در امور خود مشورت می‌کند». لذا منظور این بحث نقد مشارکت سالم نیست بلکه منظور آسیب‌شناسی نوعی حالات عدم استقلال کلی و وابستگی بیش از حد به نظر و تأیید دیگران است.

۲. رقابت ناسالم به جای مشارکت سالم

گروه‌های شکل گیرنده در مسجد فضای تعامل و همکاری را برای انجام هرچه بهتر فعالیت‌های دینی از جمله مراسم و مناسبت‌های دینی، کارگاه‌های آموزشی معارف دینی، فعالیت‌های کتابخانه و سالن مطالعه، صندوق‌های مالی جهت مشارکت در امور خیریه و رفع مشکلات برادران دینی، فراهم می‌کند. اینها فعالیت‌هایی است که هم شخص با مشارکت در آنها ثواب اخروی کسب می‌کند و هم در زندگی فردی و اجتماعی خود بسیاری از مهارت‌ها و تجارب لازم را می‌آموزد و راه‌های تعامل در فضای صمیمی با دیگر افراد را در راستای یک هدف مشترک و در شکل یک گروه می‌آموزد. در روان‌شناسی اجتماعی در بحث از گروه‌ها یکی از مهم‌ترین نتایج مشارکت فرد در کار گروهی، یادگیری نحوه تعامل با دیگران بر سر هدف مشترک برشمرده می‌شود؛ اما همین فضای مثبت و سازنده می‌تواند جایگاه بروز برخی رفتارهای ناهنجار مانند رقابت‌های ناسالمی که در صدد اثبات خود هستند باشد.

۳. دوستی‌های افراطی

روان‌شناسان معتقدند دوره نوجوانی و اوان جوانی دوره‌های حساس شکل‌گیری شخصیت هر فرد است. از جمله مهم‌ترین عوامل مؤثر در فرایند شکل‌گیری شخصیت، دوستان و محیط نوجوان و جوان است. مسجد بهترین بستر و مساعدترین فضا را برای ایجاد دوستی‌ای سالم و روابطی تأثیرگذار، مثبت و بهنجار فراهم می‌کند. دوستی‌هایی که در فضای پاک و معنوی انجام می‌گیرد و بسیار عمیق و طولانی است.

اما شخصیت انسان خیلی پیچیده‌تر از آن است که حتی در شرایط مساعد همیشه یک گونه رفتار را از خود نشان دهد. همیشه یک حالت منفی با یک عارضه جانبی وجود دارد. در همین فضای رفاقت‌های صمیمانه و دوستی‌های اصیل و عمیق گاهی احساسات یک طرف به مقابل یا هر دو طرف به یکدیگر حالت وابستگی عمیق و دوستی افراطی پیدا می‌کند. به خصوص در سنین نوجوانی که دوره اوج احساسات و دوره حساس رشد عاطفی فرد است. تعابیر دینی درباره مقوله محبت افراطی و عشق بسیار ظریف و در عین حال غامض است. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده: «من عشق فکتم و صبر و مات مات شهید؛ هرکس عاشق شود و کتمان کند و صبوری ورزد آنگاه بمیرد مرگ او از نوع مرگ شهداست». از این روایت و روایات بسیار دیگر شاید بتوان گفت که هرچند عشق به خودی خود زمینه‌هایی از رشد و پالایش شخصیت انسان را موجب می‌شود و انسان را عمیق‌تر، درون‌نگرتر و حساس‌تر به زیبایی‌ها و ظرافت‌ها می‌کند که خود زمینه‌ای عالی برای درک مضامین عرفانی بلند است؛ اما در عین حال عشق‌بازی در ابتدا و از سر اختیار قابل توصیه به کسی نیست و هیچ کس هم نباید خود را به صورت اختیاری در معرض عشق‌بازی قرار دهد. آری اگر ناخواسته شخص در دام یک عشق مجازی گرفتار شد با مشاوره و همراهی مربیان و سایر دوستان می‌تواند گذار سالمی از یک مرحله داشته باشد و در نتیجه در دوره‌های بعدی زندگی به یک پختگی و تعالی روحی عمیق برسد.